

Darko Ilin

Univerzitet u Novoj Gorici

Istraživački centar za humanistiku

Slovenija

darko.ilin@ung.si

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2023.9.1.8>

UDK: 930.85:004.9(497.4)

316.42:004(497.4)

Naučni članak

Wikisource platforma kao biblioteka slovenačke književnosti i kulture¹

Apstrakt

Cilj ovog rada je da predstavi projekat Wikisource u kontekstu slovenačke kulture i književnosti. Značaj digitalizacije i digitalne humanistike u savremenom društvu veoma je naglašen. Sve više pažnje se pridaje transformisanju štampanog teksta u digitalnu građu, čime bi se demokratizovao pristup bogatstvu baštine jedne kulture. Promenom medija i književni tekstovi menjaju svoj ontološki status, čime se usložnjava proces čitanja zbog postepenog napuštanja kulture štampane knjige, a što značajno obeležava savremenu čitalačku zajednicu. Zato je projekat Mirana Hladnika veoma važan za razumevanje čitanja u digitalnom okruženju jer za cilj ima kreiranje jedinstvene biblioteke slovenačke književnosti na internetu, ali i za omogućavanje korisnicima i korisnicama da se susretnu sa tekstualnom građom koja nije poznata ili se ne nalazi u kanonu kulturnih tekstova. Integrativni pristup Mirana Hladnika, koji je u ovaj projekat uključio i studente ljubljanske slovenistike, pokazao se kao uspešan. Ovaj rad nastoji da osvetli različite aspekte nastajanja i značaja Vikizvornika, kao platforme slovenačke kulture i književnosti, kao i pitanja koja su se pojavila tokom njegovog nastanka.

Cljučne reči: Vikizvornik, Miran Hladnik, digitalizacija, tekstualnost, kulturna baština

¹ Članak je nastao u okviru istraživačkog programa „Istorijske interpretacije XX veka“ (P6-0347), koji je Javna agencija za istraživačku delatnost Republike Slovenije finansirala iz državnog budžeta.

Uvod

Digitalna humanistika kao imperativ sadašnjice predstavlja jedan od veoma važnih smerova kako u humanističkom bavljenju naukom tako i u istraživanjima unutar digitalnih sfera interesovanja. Naime, proizvodi praktičnog bavljenja digitalnom humanistikom od ne-merljive su koristi kako za savremene istraživače, kojima je pristup gradi ujedno i olakšan i proširen, tako i za širu javnost, koja usled demokratizacije znanja ima mogućnost da uspostavi kontakt sa nacionalnom i svetskom kulturnom baštinom. Od svog nastanka, digitalna humanistika je bila vođena „jednim ciljem: zaštititi, sačuvati i učiniti dostupnim u elektronskoj formi što više kulturne baštine sveta“ (Vraneš 2015, 74), što znači da ova nauka i njena praksa imaju veoma visok etički, nacionalni i kulturni potencijal. „Digitalizacija kulturne baštine je pokazatelj kulturnog razvoja društva, takođe je od prioritetnog značaja za razvoj informacionog društva“ (Sudimac, Rudić 2019, 446). Dakle, umnožavanje i demokratizacija kulturnog kapitala preko digitalnih i internetskih medija dvosmerno utiče na informaciono društvo: digitalizovana kulturna baština predstavlja podsticaj korisnicima da razviju svoje informacione kompetencije, dok osnaživanjem informacionih kompetencija pojedinci postaju sposobni da učestvuju u procesu digitalizacije kulturne baštine.

„Sama digitalna humanistika započela je kao ‘računarstvo u humanističkim naukama’ ili ‘humanističko računarstvo’, i u prvim danima je njena uloga vrlo često shvatana kao tehnička podrška radu ‘pravih’ humanista“ (Vraneš 2015, 72). Ovakav položaj digitalne humanistike kao pomoćne discipline podređene pravoj humanistici dozvolio joj je da se razvija pod okriljem drugih nauka, a što joj je naposljetku omogućilo da se osamostali kao naučna discipline koju karakteriše istaknuta interdisciplinarnost. Digitalna revolucija promenila je kako praktične tako i epistemološke aspekte čovekovog života, utičući na razvoj računarskog mišljenja, a digitalna humanistika ide jedan korak dalje: ona iziskuje kritički pristup računarskom mišljenju (Berry, Fagerjord 2019, 61), čime ističe ozbiljnost ovakvog spoja računarskih i humanističkih nauka.

„Digitalizacija kulturne baštine je proces koji se odvija u svim ustanovama kulture u cilju njene zaštite i afirmacije“ (Sudimac, Rudić 2019, 445). Međutim, imajući u vidu to da modaliteti predstavljanja i postojanja u empirijskoj stvarnosti i na nekoj onlajn platformi ne mogu biti istovetni, onda se može zaključiti da je digitalna revolucija donela i nove ontološke sfere, koje usložnjavaju načine na koje ljudi dobijaju, proširuju i skladište znanje u najširem smislu.

Sažimajući sve prethodno rečeno, digitalizacija i digitalna humanistika doprinele su nastanku drugačijih modusa tekstova, koji iziskuju drugačiji modus pismenosti. Naime, tokom digitalizovanja kulture, a preciznije književne baštine, postavlja se pitanje mogućnosti poimanja, recepcije, pa i samog čitanja književnog dela u digitalnoj sferi – drugim rečima, postavlja se pitanje postojanja novog modaliteta tekstualnosti.

Mirišu li digitalne knjige drugačije?

Kako je književnost značajan deo kulturne baštine, digitalizacija književnih dela veoma je važna za njeno očuvanje, ali i za demokratizaciju pristupa znanju i književnosti, a digitalizacija je, takođe, veoma važan činilac u promociji kulture čitanja i u procesu učenja. Međutim, imajući u vidu to da je pojam tekstualnosti već sam po sebi, poput većine temeljnih pojmova, neuhvatljiv, tekstualnost u digitalnom svetu sa sobom nosi i novi niz pitanja: da li književni tekst zadržava isti status onda kada postane virtuelan; kakav je status bilo kojeg teksta u današnjem vremenu hipertekstova i povezanih računara; sa kakvim vidom materijalnosti imamo posla, sa kakvim oblicima čitanja, sa kakvim oblicima znanja (Gervais 2013, 183).

Mogući odgovori na ova pitanja mnogo su komplikovaniji od nekih jednoznačnih određenja, a takođe su utemeljeni u tradiciji razvoja kako književnosti tako i naučne misli o njoj. Naime, ideja hiperteksta kao oblika koji linearnu organizaciju razara kombinatoričkom, zamenjuje integralnost fragmentom i koji čin čitanja iz pasivnog pretvara u strategiju stvaranja značenja, te čitanje postaje stvaralačko (Gordić-Petković 2012, 103), jeste ideja teksta koji zahteva da ga čitalac čita sa svih mogućih postojećih tačaka teksta (Tomašević 2006, 52), ili pak da iznađe neke nove tačke, koje će sam stvoriti.

„Književnost zauzima jedinstveno mesto među umetnostima time što se iskazuje kroz jezik, što je svim pripadnicima naše vrste zajedničko i što je naš najbogatiji izbor izražajnih sredstava kako za prenošenje tako i za stvaranje znanja“ (Pennington, Waxler 2018, 42). Stoga je veoma važno istaći da su različiti stvaraoци na različite načine poimali jezik kao medij književnosti, te su ga na drugačiji način uključivali u svoja dela. Kao primere stvaralačke upotrebe jezika u književnosti mogu se istaći stvaranje neologizama, pokušaji da se pronikne u tok svesti književnih likova, da se stvori zaumni jezik, ali i da se u književno delo uključe elementi koji do tada nisu bili konvencionalni deo književnog teksta, poput slika, boja i sl. Takvi nara-

tivni mehanizmi i stilski postupci snažno utiču i na praksu čitanja, jer iziskuju od čitaoca da se prilagodi novim uslovima kako bi uspeo da razume književna dela. Zato se može zaključiti da romani poput *Tristrama Šendija* Lorensa Sterna ili *Fineganovog bdenja* Džejmisa Džojisa predstavljaju „daleke preteče onoga što se u digitalnoj eri naziva hipertekstom“ (Tomašević 2006, 48).

Međutim, mora se biti svestan da su ova dela intencionalno tražila načine da uvedu inovacije u koncept tekstualnosti, dok se izmeštanje književnog dela iz njegovog vekovima utvrđenog materijalnog, fizičkog, a samim tim i ontološkog konteksta i njegovo premeštanje na ekran dogodilo kao nužnost digitalne revolucije. Medij knjige, koja ima fizičke dimenzije, razlikuje se od informatičkog medija, koji je sastavljen iz kodova i postoji samo u virtualnom svetu, te stoga računar i internet radikalno menjaju naš odnos prema tekstovima, metodama njihove proizvodnje i načinima njihovog čitanja (Gervais 2013, 187).

Jedna od važnih razlika koje je potrebno istaći jeste i pragmatičko-ekonomska razlika između medija fizičke knjige i elektronske knjige. Naime, imajući u vidu da izdavanje i štampanje knjige jeste ujedno i humanistički duhovni i tržišni marketinški proces, ovo poslednje ne sme se zanemariti kao nevažan i „prizemniji“ deo književnog procesa. Medij elektronske knjige omogućava da se u tekst unesu i različita bogaćenja, poput animacije, fotografija, poveznica i hiperlinkova, ali i multimedijalnih sadržaja, poput video ili audio segmenata, što je od nespornog značaja za mlađe čitaoce. Ovakav vid izdavanja i plasiranja knjige neuporedivo umanjuje cenu štampe, a čitaocu omogućava veću slobodu pri čitanju, imajući u vidu da na jednom uređaju može skladištiti beskonačno mnogo knjiga, kao i to da se veliki broj knjiga nalazi nadohvat ruke, te da nije potrebno čekati da fizički primerak stigne do čitaoca (Pennington, Waxler 2018, 89). Stoga bi se na prvi pogled veoma lako mogao izvesti zaključak da je elektronska knjiga novi i viši stepen u razvoju književne forme, kao što je forma kodeksa bila inovacija u odnosu na formu svitka, te da je to jedini smer u kojem bi izdavači trebalo da se kreću, kao i da je to konačna pobeda nad „fetiškim karakterom“ knjige kao robe, rečeno Marksovim jezikom. Odnosno, elektronska forma knjige, naime, svodi književno delo na njegovu suštinu, na sam tekst, oduzimajući mu breme materijalnog postojanja i time ga čisteći od nepotrebnog. Međutim, ovakva tvrdnja bila bi samo na prvi pogled sasvim tačna, zbog toga što takva promena nosioca znanja zahteva i promene u samom epistemološkom i interpretativnom procesu.

Drugim rečima, potrebno je da se naša pismenost prilagodi novim formama teksta, kako bismo iz njih mogli da usvajamo znanje na jednako produktivan način kao što je to slučaj sa knjigom. Bertran Žerve tvrdi da nam od detinjstva kroz igru knjige postaju prirodene, tako da i ne razmišljamo o tome kako ih koristimo, ali postavlja pitanje možemo li na ekranu čitati sa istom lakoćom, možemo li književni tekst čitati, tumačiti i vrednovati njegove formalne i estetske aspekte preko medija koji funkcioniše kroz modele pretraživanja, surfovanja i navigacije, gde je fokus više na napredovanju nego što je na razumevanju (Gervais 2013, 192).

Mnoštvo ovde postavljenih pitanja već neko vreme ostaje bez konačnog odgovora, iako svi već neko vreme živimo u sistemu unutar kojeg smo primorani da, uprkos tome, funkcionišemo u svetu digitalnog teksta i da mu se prilagodimo. Na primer, e-čitači poput Kindla stvoreni su da izazovu osećaj čitanja knjige i da podsećaju na tradicionalne medije čitanja (Durant 2017), što je i slučaj sa čitanjem teksta u obliku portabl dokumenta (PDF) na računaru. Naime, PDF elektronske knjige najčešće predstavlja verziju teksta koja je formatirana i pripremljena za štampu u tradicionalnom formatu. I sam interfejs tekstualnih procesora, poput Majkrosoftovog Vorda (Microsoft Word), neodoljivo podseća na medij papira, te se stoga može zaključiti da je teško zamisliti bilo koji drugi medij koji bi bio nosilac tekstualnih informacija, a da u mislima već nemamo pojam tradicionalne knjige i papira.

Novi uslovi i novi mediji iziskuju i nove veštine kako bi konzumenti mogli da uživaju u novim iskustvima. Međutim, od velikog je značaja očuvati ono što je dobro kod starog načina čitanja, tj. očuvati veštinu kritičkog čitanja vekovima razvijanu na knjizi i preneti je u sferu digitalnog čitanja. Iako tekstovi na internetu liče na one na papiru, na neki način se od njih i razlikuju, jer je hipertekst zapravo bliži načinu na koji ljudsko biće misli, no, mogućnost da „hiperčitamo“ i dalje se oslanja na fundamentalne mentalne sposobnosti čitanja štampanog teksta (Bolter 2001 prema Horning 2012, 167–168). Samim promišljanjem o procesu čitanja, iskustvo čitanja postaje sve kompleksnije i samosvesnije, čime se čuva i razvija pismenost kao takva, zbog toga što je ona „ugrožena“ na dva nivoa: načini i mediji čitanja razlikuju se od onih na koje je čovečanstvo naviklo, a s druge strane, količina dostupnih materijala za čitanje postala je gotovo beskonačna. Zbog tog nepreglednog mnoštva informacija i nosilaca znanja, čitaoci će morati da koriste svoja metatekstualna, metakontekstualna i metalingvistička znanja i veštine kako bi ana-

lizirali i vrednovali tekst. U protivnom, biće preplavljeni dostupnim izvorima informacija (Horning 2012, 181–182) jer takvo mnoštvo sa sobom donosi i veliki rizik od toga da nećemo pronaći prave informacije ili da će nam one promaći, što je od presudne važnosti u obrazovnom procesu mladih. Stoga veštine digitalne pismenosti moraju postati deo obaveznog obrazovnog plana i programa kako bi mladi čitaoci umeli da stvore red u neobuhvatnoj biblioteci savremenog znanja.

Wikisource kao biblioteka svetske baštine

Želja za stvaranjem i održavanjem internet portala koji bi funkcionisao kao sveobuhvatna enciklopedija sa slobodnim i besplatnim pristupom za sve korisnike iznedrio je projekat pod nazivom Vikipedija (eng. Wikipedia). Najveća svetska enciklopedija izrodila se iz posebne prosvetiteljske ideje univerzalističkog pristupa znanju (Reagle 2010, 17), koji bi morao da nadiđe ekonomske, nacionalne, verske i brojne druge razlike i ograničenja. Kako je Vikipedija rasla, proširivao se i njen delokrug, te se, između ostalog, pojavila potreba za zasnivanjem digitalne biblioteke tekstualne kulturne i istorijske baštine. Ta potreba realizovala se 2003. godine kada je pod okriljem Vikipedije pokrenut *Project Sourceberg*, kao odgovor na već poznati i priznati *Project Gutenberg* (Wikipedia 2023), a godinu dana nakon toga je taj projekat promenio svoje ime u *Wikisource* (srpski: Vikizvornik; slovenački: Wikivir).

Vikizvornik predstavlja zbirku skeniranih i transkribovanih tekstova kojima su autorska prava istekla ili koji ih nikada nisu imali, što znači da se na ovoj platformi mahom nalaze tekstovi starijeg datuma. Upravo ova karakteristika predstavlja ključnu vrednost Vikizvornika zbog toga što time demokratizuje pristup starijem kulturnom nasleđu, kojem je fizički pristup ograničen. Stoga je, zahvaljujući zajednici volontera, ova platforma već dostigla kritičnu masu tekstova i samim tim postala jedna od relevantnih platformi za čitanje i uređivanje teksta (Vandendorpe 2012, 7). Jedna od najznačajnijih karakteristika Vikizvornika jeste njegova multilingvalnost. Zbog potrebe da tekstovi na ovoj platformi ne predstavljaju samo repozitorijum anglofone kulturne baštine, kreatori Vikizvornika oformili su različite poddomene u odnosu na jezike naroda kojima pripada digitalizovana i transkribovana tekstualna baština. Tako je ova platforma postala sadržatelj mnoštva različitih artefakata koji dolaze iz različitih kultura. Stoga Vikizvornik danas predstavlja nezaobilazan temelj globalnog multikulturnog modela društva, u

kojem je svakom korisniku u svakom trenutku dostupan veliki broj elemenata svetske baštine.

S jedne strane, Wikizvornik se može posmatrati kao sredstvo nametanja anglofone kulture kao dominantne u globalizacijskim procesima, imajući u vidu da tekstova na engleskom jeziku ima gotovo više od četiri miliona (Wikisource 2023). S druge strane, mora se imati u vidu da se na ovoj platformi nalazi i mnoštvo prevodnih tekstova, čime se otvara polje interkulturalne komunikacije, imajući u vidu da čitanje tekstova koji potiču iz drugih kultura jeste čitanje u interkulturalnom položaju, jer pri čitačevom susretu s tekstom iz druge kulture istovremeno dolazi i do susreta između čitačeve izvorne kulture i kulture iz koje tekst dolazi (Grosman 2004, 43). Značaj ove digitalne biblioteke ogleda se ne samo u pružanju fundamenta za razvoj interkulturalnih kompetencija već i u tome što predstavlja praktično sredstvo koje se može iskoristiti u svrhe promocije nacionalne kulture, ali i u obrazovne svrhe.

Wiki servisi u slovenačkom obrazovnom sistemu

Digitalizacija kulturne baštine jednog naroda predstavlja veoma važan korak u promociji nacionalne kulture, ali i u očuvanju i širenju izvora i nosilaca znanja o jednoj kulturi. Zbog toga se digitalizacija slovenačke kulturne baštine posmatra kao prvorazredni infrastrukturni izazov savremene slovenistike (Dović 2009, 103), čime je istaknut njen značaj za savremeno društvo. Marijan Dović u svom članku raspravlja o zamišljenom portalu pod nazivom *Kulturna baština Slovenije*, koji bi, osim pasivnog listanja tekstualne baštine, dozvoljavao i operisanje tekstem, pretraživanje, kao i rizomatsko nelinearno čitanje tekstova, te kao jedan od elemenata te zamisli, koji je već do tada bio na putu svog ostvarivanja, navodi i Wikivir (Dović 2009, 103–104). Ovakva zamisao već je sada delimično ostvariva, a njena potpuna realizacija uslovljena je intenzitetom saradnje humanista i informatičkih stručnjaka, odnosno uslovljena je daljim razvojem digitalne humanistike.

Kao najsvetliji primer humaniste koji je svojom otvorenošću prema savremenim tehnologijama postavio temelje digitalne humanistike u Sloveniji potrebno je istaći profesora Mirana Hladnika. Miran Hladnik bio je redovni profesor slovenačke književnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani i uglavnom se bavi slovenačkom prozom XIX i prve polovine XX veka. Kako sam navodi, profesor Hladnik je bio zainteresovan za računare još od osamdesetih godina XX veka, ali tada nije imao dovoljno znanja da računarske

tehnologije iskoristi kao sredstvo za istraživanja. Svoju doktorsku disertaciju 1987. godine pisao je na računaru, a tokom devedesetih godina načinio je prve korake u rudimentarnoj digitalnoj humanistici, skenirajući književne tekstove (Hladnik 2008). Njegov početni doprinos ogleda se u osnivanju internetskog diskusionog foruma koji se ticao filoloških nauka pod nazivom *Slovlit*, koji deluje od septembra 1999. godine. Može se zaključiti da je M. Hladnik na vreme uvideo potencijal informacionih tehnologija u demokratizaciji znanja i moguće sadejstvo humanističkih i računarskih nauka.

Profesor Miran Hladnik jedan je od prvih univerzitetskih profesora koji je u nastavu humanističkih predmeta uveo korišćenje i rad sa digitalnim tehnologijama. Godine 2006. profesor je svoju odluku utemeljio ističući potencijalne dobre strane uključivanja Viki servisa u zvanične obrazovne tokove, poput kolektivnog autorstva, odsustva autoriteta, kooperativnosti, dostupnosti, ažurnosti i nedovršenosti, raznolikosti jezika, volonterstva i slično (Hladnik 2007). Deo studijskih obaveza studenata slovenačkog jezika i književnosti bilo je i pisanje članaka o slovenačkim književnicima i književnicama, istoričarima i istoričarkama književnosti te drugim kulturnim radnicima i radnicama za slovenačku Vikipediju. Shvativši da studentski seminarski radovi na njegovim predmetima, nakon što posluže svojoj svrsi, stoje na policama par godina, a posle toga završe u smeću, Hladnik je odlučio da iskoristi mogućnost Vikipedije da studentski radovi postanu javno dostupni i upotrebljivi (Hladnik 2007). Miran Hladnik je došao do zaključka da ovakav način ispunjavanja studentskih obaveza ima velike prednosti, između ostalog, u tome što je pisanje za Vikipediju trajnije od tradicionalnih seminarskih radova, pa studenti upravo zbog javnosti svojih radova ulažu više truda u kvalitet svog doprinosa i što članci na Vikipediji brišu granicu između akademskog pisanja radi ispunjavanja studijskih obaveza i pisanja iz radoznalosti (Hladnik, Polajnar 2016, 74). Međutim, uvođenje pisanja članaka za Vikipediju i korišćenje Viki-univerziteta (engleski: Wikiversity; slovenački: Wikiverza) važni su za uvođenje Viki servisa na fakultete, kao i za demokratizaciju znanja, a Vikizvornik ide i jedan korak dalje, time što postaje i digitalna biblioteka jedne kulture. Važno je imati u vidu da Miran Hladnik nije jedini univerzitetski profesor koji je u Sloveniji uveo Viki servise na fakultete: Vikipediju su uređivali studenti teologije, istorije, bezbednosti, filozofije, bibliotekarstva i psihologije, a na Viki-univerzitetu su radili studenti slovenistike Fakulteta za humanistiku Univerziteta u Novoj Gorici i studenti ljubljanskog Pedagoškog fakulteta.

Međutim, Miran Hladnik i njegovi projekti ostavili su najveći trag u razvoju Vikizvornika i digitalizaciji sadržaja slovenačke tekstualne baštine, koju je institucionalizovao na Katedri za slovenistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, te najsistematičnije pristupio zadatku očuvanja baštine tako da studenti uključeni u njegove projekte i dalje aktivno doprinose širenju prisutnosti slovenačke književne baštine na internetu.

NA POLICAMA SLOVENAČKOG VIKIZVORNIKA

Digitalizacija slovenačke književne baštine tekla je od 1995. godine kroz projekte *Zbirka slovenačkih književnih tekstova* (Zbirka slovenskih leposlovnih besedil), zbirke *Reč* (Beseda) i *Nova reč* (Nova beseda), *Google books* i *Tradok*, a najvažniji je projekat *Digitalna biblioteka Slovenije DLib.si*, koja predstavlja zvanični projekat Narodne i univerzitetske biblioteke Slovenije. Vikizvornik predstavlja još jedan korak dalje u procesu digitalizacije i pripreme tekstualne građe za dalje korišćenje na pregledniji način koji bi korisnicima pružio mnogo više mogućnosti kako za naučno bavljenje tekstovima tako i za prosto i jednostavno čitanje.

Miran Hladnik postao je svestan problema koji digitalizacijski procesi Narodne i univerzitetske biblioteke nose sa sobom. Naime, tokom digitalizacije na projektu *DLib*, tekstualna građa se skenira i nad njom se sprovodi optičko prepoznavanje znakova, kako bi se iz formata slike izdvojio uredivi tekst u obliku znakova standardne kodne šeme. Međutim, imajući u vidu posebnosti svakog štampnog fonta, kao i nesavršenosti automatskog računarskog softvera za prepoznavanje znakova, uredivi tekst preveden iz skeniranih stranica sadrži greške koje je potrebno ručno ispraviti. Takođe, nemaju svi tekstovi odgovarajuće metapodatke, što otežava pretraživanje u digitalnom svetu, a pošto je veliki deo projekta *DLib* digitalizacija tekstova objavljenih u periodici, postoji problem sa tekstovima koji su objavljeni u nastavcima, zbog toga što korisnici moraju ručno pretraživati svaki od brojeva časopisa u kojima je pojedinačni deo objavljen.

U potpunosti volonterski karakter ovako velikog projekta ne bi bio moguć, pa je M. Hladnik spojio ovaj važan nacionalno-kulturni projekat sa pedagoškom praksom. Naime, on je uključio tri tipa studenata u delatnosti Vikizvornika: sve bruce koje su upisali studije slovenačke nacionalne filologije, koji na uvodnom obaveznom kursu moraju da se upoznaju sa radom sa digitalnim tekstovima, am-

biciozne studente koji žele da urade dodatne zadatke za višu ocenu ili iz intrinzičnih razloga i studente eksperte (Hladnik 2008). Ovako veliki broj korisnika koji svake godine aktivno doprinose širenju horizonata slovenačke kulturne baštine na internetu zahteva maksimalnu posvećenost i organizovanost, kako bi ceo projekat protekao bez problema i na kraju ispunio svoje ciljeve.

Isto tako, potpuni nedostatak institucionalne i finansijske potpore najverovatnije bi usporio rad na Vikizvorniku, zbog toga se profesor Hladnik 2007. godine prijavljuje na konkurs sa projektom *Slovenačka književna klasika* (Slovenska leposlovna klasika), koji od tada dobija finansijsku podršku Ministarstva kulture, što je omogućilo da materijalni troškovi studentskog rada budu u nekoj mери pokriveni (Hladnik 2008b, 165–166). Imajući u vidu da Slovenija ima uređen sistem studentskih poslova i omladinskih zadruga, rad u Vikizvorniku može biti plaćen iz sredstava projekta. Tako postoji kategorizacija tekstova po težini, kao i tarifa popravljavanja teksto-va prema broju reči na sat (Pogovor 2023), što svedoči o ozbiljnosti ovog zadatka, ali i otvorenosti za mogućnost da studentski rad bude na odgovarajući način novčano vrednovan, podstičući time motivisanost studenata da učestvuju u ovakvoj vrsti projekta.

Paradoksalna novost koju donosi slovenački Vikizvornik odnosi se na to da su na njemu zastupljeni mahom tekstovi autora od čije je smrti prošlo više od sedamdeset godina, što će reći – stariji tekstovi. Takva situacije uslovlja je pomak težišta književnih istraživanja od savremenih tekstova ka starijim tekstovima koji ne podležu autor-skim pravima. Stoga se kao jedan od pozitivnih učinaka Vikizvornika izdvaja povratak arhivskim izvorima, prvotisku, rukopisima i neredigovanim verzijama kanonskih tekstova (Hladnik 2017, 66). Već sama digitalizovana arhivska građa predstavlja velik pomak zbog toga što omogućava da istraživači provedu neograničeno vreme nad arhivskom građom i da im pristup arhivu ne zavisi od različitih spoljnih faktora. Uz to se rad u fizičkim arhivima nadomešćuje digitalnom verzijom ne samo skeniranog originalnog izvora već i verzijom uredivog teksta, koji korisnik može mnogo lakše kopirati sa Vikizvornika, što umanjuje mogućnosti grešaka u kucanju pri ručnom prekucavanju izvora. Na kraju krajeva, potrebno je pomenuti i način, na koji prisustvo tekstova u digitalnom formatu omogućava drugačije modele istraživanja u nauci o književnosti. To da u trenutku možemo čitav tekst romana učitati u program, te mu zadati analitičke parametre, predstavlja novost, koju je kao mogućnost donela digitalna humanistika, koja je otvorila prostor za razvoj nauke

o književnosti u smeru računarske stilometrije (Mandić, Zajc 2020), udaljenog čitanja itd. S druge strane, osim što se objavljuju tekstovi poznatih i kanonizovanih autora, na Vikizvorniku postoji i mnoštvo tekstova koji zbog svog kvaliteta, igrom slučaja ili usled političkih okolnosti, nisu uspeli da uđu u kanon. Tako ova platforma proširuje interes javnosti i nauke o književnosti u smeru nekanonizovanih autora, kao i popularnih žanrova (Hladnik 2017, 61). Na taj način studenti uključeni u projekat ne doprinose samo poboljšanju i razvijanju praktičnih aspekata naučnog bavljenja tekstom već i proširivanju horizonata kako slovenačke književnosti kao predmeta naučnog bavljenja tako i slovenačke kulture kao celokupnosti poznatih tekstova koji čine njenu kulturnu baštinu. Kako Hladnik navodi, u zadnjih 15 godina postojanja slovenačkog Vikizvornika bilo je postavljeno oko 16.000 tekstova od hiljadu autora i tako je na internetu postala dostupna gotovo sva slovenačka školska klasika, odnosno lektira (Hladnik 2023, 45). Time se ispunjava barem nužan uslov modernizacije nastave književnosti i promocije čitanja u digitalnom svetu, te najvažnije – demokratizacija iskustva čitanja.

Miran Hladnik se u svom članku *Nesporazumi z medijem* iz 2017. godine osvrnuo na probleme, ili bolje rečeno „nesporazume“, u vezi sa dostupnošću i uredivošću, neinstitucionalnošću, čuvanjem, statusom objavljenosti, imanentnom nedovršenošću i citiranjem, a koji nastaju usled toga što opšta javnost, kulturni radnici, ali i sami književni stvaraoci, ne razumeju prednosti objavljivanja i čitanja tekstova na platformi Vikizvornik. Hladnik je ovakve stereotipe pripisao isuviše snažnoj vezanosti čitalaca za kulturu knjige i autoritet institucije, dok je s druge strane istakao i dobre strane ovakve prakse (Hladnik 2017). Uz duboko slaganje sa stavovima ljubljanskog profesora, potrebno je upozoriti na druge moguće probleme. Naime, kao ilustraciju jednog od problema potrebno je pobliže pogledati Vikizvornik verziju knjige *Spomen-cviece iz hrvatskih i slovenskih dubrava*,² objavljene 1900. godine o obeležavanju pedesetogodišnjice biskupovanja Josipa Juraja Štrosmajera kao izdanje Matice hrvatske. Imajući u vidu da je ova publikacija već bila digitalizovana i dostupna na servisu Google books, studenti su mogli da pristupe objavljivanju tekstualne građe. Međutim, od sedamdeset i dva priloga, koliko ova publikacija sadrži, prekucan je samo dvadeset i jedan, koliko je bilo priloga slovenačkih autora i na slovenačkom jeziku, dok je *spomen-cviece hrvatskih dubrava* samo popisano. Svakako je

² Dostupno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Spomen-cvie%C4%87e_iz_hrvatskih_i_slovenskih_dubrava.

razumljivo da je slovenački Vikizvornik projekat za očuvanje nacionalne kulturne baštine, ali se ovakvo razgraničavanje unutar jedne monografske publikacije čini kao nedovoljno dobro rešenje. Naime, imajući u vidu da je Slovenija postojala kao deo drugih nadnacionalnih tvorevina poput Austrougarske monarhije i Jugoslavije, kao i to da je sa ostalim jugoslovenskim narodima tvorila nacionalno jedinstvo, unutar kojeg su se kulturni putevi veoma često podsticali i preplitali, može se pretpostaviti da će studenti u daljem radu ovog značajnog projekta još na pokojem mestu naići na slične nedoumice, te je potrebno iznaći rešenje za takve slučajeve, kako bi projekat očuvao svoj nacionalni karakter, a da pritom publikacije očuvaju celinu svoje strukture i kompozicije.

Iako je osobina ovog projekta to što je sve vreme u procesu nastajanja, ipak su neke celine zaokružene. Do sada je u celini obrađen opus na desetine autora, među kojima su klasik slovenačke književnosti Ivan Cankar, a još je mnoštvo drugih čiji su opusi još uvek u procesu obrade. Značajno je pomenuti i doprinos ovog projekta u digitalizaciji beletristike koja je objavljena u periodici, bilo da su u pitanju glasila čiji primarni delokrug jeste književna kultura ili pak glasila čiji je to samo sporedni deo. Kao potporu ovako organizovanom radu na tekstovima iz periodike, Miran Hladnik je ustalio praksi da studenti na njegovim predmetima ili seminarima kao ispitnu obavezu pišu seminarske radove koji predstavljaju bibliografije i statističke obrade podataka o književnim objavama u slovenačkim glasilima i časopisima, bilo u nekom određenom periodu bilo tokom celokupnog izlaženja određenog časopisa. Isto važi i za studente koji odaberu da pišu diplomske i magistarske radove pod mentorstvom profesora Hladnika, što srazmerno veliki broj studenata i učini, čime direktno doprinosi razvoju ove platforme i njenom pretvaranju u biblioteku slovenačke književnosti i kulture.

Zaključak

Digitalna humanistika, s jedne strane, doprinosi razvijanju novih alata koji se mogu koristiti u procesu humanističkih istraživanja, a s druge strane, problematizuje promene koje dolaze sa prodorom novih tehnologija na polja humanističkih nauka. Stoga se mora imati u vidu da postavljanje književnih tekstova iz skeniranih publikacija starijeg datuma predstavlja višestruku transformaciju građe, te stoga korisnik mora da bude svestan svega što to delo dobija, ali i onoga što to delo tokom procesa digitalizacije gubi. Na taj način

Vikizvornik olakšava pristup uredivom tekstu nekog dela na jednom mestu, dajući bibliografske podatke o originalnom nosiocu toga teksta, ali takav tekst, s druge strane, prenebregava originalni medij, predstavljajući se apriorno kao tekst. Takve nedoumice mogu se otkloniti samo digitalnim i humanističkim opismenjavanjem korisnika, koji će znati šta znači transmedijalnost digitalizovane građe.

Slovenački Vikizvornik predstavlja platformu na kojoj korisnik može pretraživati tekstove, ali i hiperlinkom doći do drugih tekstova koji su na neki način povezani sa tekstom koji čita. Naime, čitalac se preko teksta može vratiti na autora i istražiti sve njegove ostale tekstove, kao da se pred njim nalaze sabrana dela jednog autora, a može se vratiti i na slične tekstove iste epohe, što omogućava da korisnik trenutno dobije sinhroni presek neke stilske formacije. Tako se na ovaj način ostvaruje svojevrsni ideal hipertekstualnog čitanja, koji računa na mogućnost da čitalac „skače“ iz teksta u tekst, a što sam medij Vikizvornika kao takav omogućava.

Ovakav uredivi tekst omogućava i proširivanje horizonata nauke o književnosti, dozvoljavajući istraživačima da u veoma kratkom roku izvrše empirijske analize sadržaja koje se temelje na frekventnosti pojavljivanja nekih reči ili likova, kao i da sa većom preciznošću vrše atribuciju tekstova nepoznatih autora. S druge strane, Vikizvornik prebacuje fokus istraživača na tekstove starijeg datuma, kao i na neka dela koja još uvek nisu uopšte ili u dovoljnoj meri istražena. Zbog toga se može zaključiti da slovenački Vikizvornik ne samo da predstavlja biblioteku slovenačke kulture i književnosti, već je istovremeno i bogati. Naime, za neke tekstove koji su ostali „zarobljeni“ u periodici do koje malo ljudi ima pristup, a koji nisu uspeli da uđu u proces kulturne i književne kanonizacije i stoga se izbore za svoju poziciju unutar sistema kulture, ne može se nesumnjivo tvrditi da postoje, zbog toga što oni u toj kulturi moraju funkcionisati, a ne samo figurirati kao tekstovi. Zbog toga što takve tekstove aktualizuje, Vikizvornik proširuje korpus tekstova koji imaju mogućnost da funkcionišu unutar sistema slovenačke kulture.

Korišćenjem Viki alata, a posebno Vikizvornika, u visokoškolskoj nastavi Miran Hladnik uspeo je da stvori funkcionalan sistem u kojem studenti na različitim nivoima doprinose „seobi slovenačke književnosti na internet“, što bi inače iziskivalo mnogo više vremena. Naime, uključivši studente u svaki deo procesa, od pravljenja bibliografija različitih časopisa do samog prekućavanja rukopisne i ostale štampane građe, Hladnik je već učinio veliki korak ka demokratizaciji i aktualizaciji znanja, tako što najmlađe generacije slove-

nista imaju blizak susret sa tekstovima koji su mnogo stariji od njih, a koje oni sami treba da predstavljaju slovenačkoj javnosti.

Uz bezbroj pozitivnih aspekata, mogu se izdvojiti neki koji su naizgled problematični, poput onih koji smetaju pojedincima koji mogu da načine prelaz od kulture štampane knjige i autoriteta institucije ka polju slobodnog pristupa i delovanja na internetu. S druge strane, postoje i drugi problemi poput strogog ograničavanja toga šta će ući u korpus digitalizovane baštine, što je bilo istaknuto na primeru publikacije *Spomen-cviece iz hrvatskih i slovenskih dubrava*. U konceptu digitalizacije nacionalne kulturne i književne baštine nema ničeg lošeg i imanentno problematičnog, ali se delimična digitalizacija jedne monografije, kako bi se građa nacionalno omeđila, čini kao upitno rešenje. Valja svakako napomenuti da ovaj slučaj predstavlja redak primer i ne može se uzeti kao paradigmatički i svojstven programu digitalizacije slovenačke kulturne baštine. Međutim, iako redak, može poslužiti kao podsticaj za ponovno promišljanje o postulatima i ograničenjima samog projekta, a s druge strane, upravo ovakvi primeri nesporno ističu potrebu za internacionalnom i regionalnom saradnjom u projektima digitalizacije kulturnog nasleđa. Imajući u vidu da su jugoslovenski narodi skoro čitav XX vek proveli u zajedničkoj državi, sasvim je prirodno da je u tom periodu (a svakako i ranije) nastalo mnoštvo dela koja predstavljaju zajedničko nasleđe, stoga je potrebno razmišljati u pravcu toga da Wikizbornik ne mora biti samo biblioteka slovenačke nacionalne kulture, već može predstavljati primer dobre prakse koji bi podstakao i ostale države u stvaranju moguće zajedničke biblioteke jugoslovenske književnosti i kulture.

Literatura

- Berry, David i Anders Fagerjord. 2019. *Digital humanities: knowledge and critique in a digital age*. Cambridge: Polity.
- Bolter, Jay David. 2001. *Writing space: Computers, hypertext and the remediation of print*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Dović, Marijan. 2009. „Problemi digitalizacije slovenske literarne in kulturne dediščine“. *Simpozij Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, urednik Marko Stabej, 103–108. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp28/Dovic.pdf>

- Durant, David. 2017. *Reading in a Digital age*. Against the Grain, LLC. <http://dx.doi.org/10.3998/mpub.9944117>
- Gervais, Bertrand. 2013. „Is There a Text on This Screen? Reading in an Era of Hypertextuality“. *A Companion to Digital Literary Studies*, editors Ray Simens, Susan Schreibman, 183–202. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781405177504.ch9>
- Gordić-Petković, Vladislava. 2012. „Nova hipertekstualnost u književnosti – čitanje, vrednovanje, obrazovanje“. *Kultura* 135: 102–113. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2012/0023-51641235102G.pdf>
- Grosman, Meta. 2004. *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Hladnik, Miran. 2007. *Wikipedija v izobraževalnem procesu*. <http://slovlit.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/wikivizobr.html>
- Hladnik, Miran. 2008. *Slovene student projects in Wikipedia and Wikisource*. https://meta.wikimedia.org/wiki/Slovene_student_projects_in_Wikipedia_and_Wikisource
- Hladnik, Miran. 2008b. „Kako selimo slovensko književnost na splet“. *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji: zbornik predavanj: 44. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, urednica Mateja Pezdirc Bartol, 164–167. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Hladnik Miran i Jernej Polajnar. 2016. „Wikiji v izobraževanju – po desetih letih izkušenj“. *Andragoška spoznanja* 22 (5): 73–83. doi:10.4312/as.22.4.73-83.
- Hladnik, Miran. 2017. „Nesporazumi z medijem“. *Primerjalna književnost* 40 (1): 59–75. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DQ2UQA36>
- Hladnik, Miran. 2023. „Na spletu živel sam boš večno ali Slovenska književnost in digitalni svetovi“. *Slovenski jezik, literatura, kultura in digitalni svet(ovi): 59. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, urednica Jerca Vogel, 39–48. Ljubljana: Založba Univerze. doi:10.4312/SSJLK.59.
- Horning, Alice. 2012. *Reading, Writing, and Digitizing: Understanding Literacy in the Electronic Age*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- Mandić, Lucija i Ivana Zajc. 2020. „Stilometrična analiza avtorskega sloga Jurčič-Kersnikovega romana Rokovnjači“. *Slovansko jezikovno in literarno povezovanje ter zgodovinski kontekst: mednarodni študentski simpozij Slovan Slovanu Slovan*, urednica Ina Poteko, 7–13. Ljubljana: Študentska organizacija Filozofske fakultete. https://simpozijsslovan.files.wordpress.com/2020/09/slovan_zbornik_2020.pdf
- Pennington, Martha i Robert Waxler. 2018. *Why Reading Books Still Matters: The Power of Literature in Digital Times*. New York, NY: Routledge.
- Reagle, Joseph. 2010. *Good Faith Collaboration: The Culture of Wikipedia*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Sudimac, Tatjana i Gordana Rudić. 2019. „Digitalizacija kulturne baštine u javnim bibliotekama centralne Srbije – stanje i perspektiva“. *Kultura polisa* 40: 445–458.
- Tomašević, Boško. 2006. „Hiljadu ravni: transversalni um, nelinearno pisanje, književni hipertekst i kraj Gutenbergove galaksije“. *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu* 51 (441): 48–56. <https://polja.rs/wp-content/uploads/2015/12/selection5.compressed-8.pdf>
- Vandendorpe, Christian. 2012. „Wikisource and the Scholarly Book“. *Scholarly and Research Communication* 3 (4): 1–8. doi: 10.22230/src.2012v3n4a58
- Vraneš, Aleksandra. 2015. „Digitalna kultura“. *Anali Filološkog fakulteta* 27 (1): 69–74. <https://doi.org/10.18485/analiff.2015.27.1.4>
- „Pogovor o Wikiviru“. 2023. *Wikisource*, Wikimedia Foundation. https://sl.wikisource.org/wiki/Pogovor_o_Wikiviru:Slovenska_leposlovna_klasika#Kako_z_napontnico
- „Wikisource“. 2023. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikisource&oldid=990290370>

Darko Ilin
 Univerza v Novi Gorici
 Raziskovalni center za humanistiko
 Slovenija
 darko.ilin@ung.si

WIKISOURCE PLATFORMA KOT KNJIŽNICA SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI IN KULTURE

Namen tega prispevka je predstavitev projekta Wikisource, v kontekstu slovenske kulture in književnosti. Pomen digitalizacije in digitalne humanistike je v sodobni družbi zelo poudarjen. Vedno več pozornosti se namenja pretvarjanju tiskanih besedil v digitalno gradivo, s čimer bi se demokratiziral dostop do bogastva izročila določene kulture. S spremembo medija, tudi literarna besedila spremenijo svoj ontološki status, s čimer se stopnjuje proces branja, zaradi postopnega zapuščanja kulture tiskane knjige, kar pomembno zaznamuje sodobno bralno skupnost. Zato je projekt Mirana Hladnika zelo pomemben za razumevanje branja v digitalnem okolju, saj je njegov namen ustvarjanje edinstvene knjižnice slovenske književnosti na spletu, obenem pa uporabnicam in uporabnikom omogoča, da se srečajo z besedilnim gradivom, ki ni znano, ali se ne nahaja v kanonu kulturnih besedil. Integrativni pristop Mirana Hladnika, ki je v ta projekt vključil tudi študente ljubljanske slovenistike, se je

izkazal kot zelo uspešen. Pričujoči prispevek ima namen razsvetliti različne vidike nastajanja in pomena Vikivira, kot platforme slovenske kulture in književnosti, ter vprašanja, ki so se pojavila med njegovim nastanko,.

Ključne besede: Vikivir, Miran Hladnik, digitalizacija, besedilnost, kulturno izročilo

Darko Ilin
University of Nova Gorica
Research Centre for Humanities
Slovenia
darko.ilin@ung.si

THE WIKISOURCE PLATFORM AS A LIBRARY OF SLOVENE CULTURE AND LITERATURE

The aim of this paper is to present the Wikisource project in the context of the Slovene culture and literature. The significance of digitization and digital humanities is emphasized in contemporary society, more and more attention is given to the transformation of printed text into digital material in order to democratize access to numerous resources of a culture's heritage. By changing the media, literary texts change their ontological status, making the reading process more complicated due to the gradual abandonment of the printed book culture, which is an important hallmark of contemporary reading practices. That is why Miran Hladnik's project, which aims to create a unique library of Slovenian literature on the Internet, is very important for understanding reading in a digital environment, but also for enabling users to encounter textual material that is unknown or not found in the canon of cultural texts. The integrative approach of Miran Hladnik, who also included students of Slovene studies at the University of Ljubljana in this project, proved to be successful. This paper tries to shed light on various aspects of the creation and importance of the Wikisource a platform of Slovenian culture and literature, as well as on the questions that came up in the process of its making.

Keywords: Wikisource, Miran Hladnik, digitization, textuality, cultural heritage

Priljeno / Prejeto / Received: 28. 06. 2023.
Prihvačeno / Sprejeto / Accepted: 23. 11. 2023.